

VALÓBAN A ZSIDÓ VEZETŐK A FELELŐSEK A SZLOVÁKIAI ÉS MAGYARORSZÁGI ZSIDÓK HALÁLÁÉRT?

Landau, Ruth: The Jewish Leaderships in Slovakia and Hungary During the Holocaust Era.

The Price of Silence.

Cambridge Scholars Publishing, Newcastle, 2023. 312 oldal

Az elmúlt időszak újra előtérbe hozta a Budapesti Zsidó Segély és Mentőbizottság, valamint Kasztner Rezső szerepének vizsgálatát. Ezek a munkák jellemzően a történészszakmán kívül álló, de a vizsgált eseményekhez családi vagy ideológiai szálon kapcsolódó értelmiségiek által, és igen polemikus hangnemben íródtak.¹ Nincs ez másképp Ruth Landau könyvével sem. Landau a Tel-Aviv-i Egyetem professzora, karrierje azonban nem a történelemtudományok, hanem a szociális munka és etika témakörében teljesedett ki.² Szlovák és magyar holokauszt túlélők gyermekeként késztetést érzett arra, hogy a két országban lezajlott tragikus eseményeket a zsidó vezetőség gondatlan viselkedésén keresztül vizsgálja. A kötet közzétételében vállaltan egy átélt családi trauma is motiválta: felmenőinek jó része a holokauszt áldozatává vált, még egyik nagyapja is, akinek lehetősége lett volna felszállni a Kasztner vonatra, de idős anyját és testvérét, annak családjával együtt, nem akarta elhagyni.

A könyv fő állítása, hogy a szlovákiai és a magyarországi zsidó vezetők döntő többségének korrupt és elvtelen magatartása miatt szlovák és magyar zsidók tízezrei pusztultak el a holokausztban. Mielőtt a fő érveket megvizsgálánánk fontos megjegyezni, hogy a kötetben olyan sok tárgyi tévedés fordul elő, hogy ennek felsorolása messze meghaladná a recenzió kereteit. Jellemző banális hibák, amelyek egy egyszerű Wikipédia szócikk elolvasása után is könnyűszerrel korrigálhatók lettek volna, a következők: a szerző állításával ellentétben Komoly Ottó nem Jugoszláviában nőtt fel (bár néhány évet valóban élt ott) és nem az Ichud-Mapai párthoz tartozott, hanem a Klálcionistákhoz. A kolozsvári Mentőbizottság elnökének neve helyesen Marton Ernő (nem Márton). A leírtakkal szemben 1944. április 7-én még nem született döntés az egész magyarországi zsidóság deportálásáról, csak a kárpátaljai zsidók deportálását körvonalazták.

A kötet legszembetűnőbb hiányosága, hogy a vezető („leadership”) kulcsfogalma nincs meghatározva, így teljesen rejtve marad az olvasó előtt, hogy a szerző a vallási vagy a világi zsidó intézmények vezetőire, a gazdasági elit egyes szereplőire, a kimagasló vagyoni helyzettel rendelkező személyekre vagy az országos politikában részt vett egyénekre gondol. Ennek hiányában értelmezhetetlenek a szerző állításai. Önkényesen (minden módszertani meghatározás nélkül) elsősorban a budapesti neológ zsidó hitközség és a baloldali cionista vezetőkkel – akik szerint uralták a cionista intézményeket – azonosítja a zsidó vezető fogalmát. Szlovákia tekintetében pedig a Zsidó Központ és Munkacsoportban helyett foglalt, hasonló szerepet betöltő személyekre gondol.

A fogalom meghatározás hiánya valószínűleg abból fakad, hogy a szerző nem is érti a korszak zsidó társadalomszerkezet összetettségét. Számára a különböző vallási irányzatok eltérő kulturális sajátosságokkal tarkított közösségeket, mintsem sokszor párhuzamos társadalmakat takarnak. Példának okáért unos-untalan bizonygatni próbálja, hogy Stern Samu az egész magyarországi zsidóság legfőbb vezetője volt. Miközben a ténylegesen komoly autoritást képviselő haszid rabbik (pl. Joel Teitelbaum) szinte teljesen hiányoznak a kötetből. A valóságban egy szombathelyi ortodox, vagy egy máramaroszi haszid zsidó semmilyen tekintélyt nem tulajdonított volna Stern Samunak. Sőt egy átlagos haszid és ortodox zsidó még egymás rabbijának sem fogadta el az útmutatását, főleg, hogy az együtt imádkozástól is tartózkodtak.

Ilyen formán a könyvben kikiáltott legfőbb ellenség, Kasztner Rezső, státuszának megértése is hatalmas problémába ütközik. A szerző szemében ő egy kimagasló, bár a zsidó tömegek által meg nem választott vezetővé lép elő, aki 1944-ben precedens nélküli hatalmat vont magához a magyar zsidó közéletben. Ebből adódóan hatalmas a felelősége az általa megismert információ továbbadásában. A valóságban Kasztner egy újságíró és politikai háttérszervező volt, akinek nevével az Új Kelet néhány tízezres olvasókörösége találkozhatott. Kolozsváron szélesebb körben is ismerhették, de valószínűleg a magyar zsidók nagy többségének 1944-ben fogalma sem volt a kilétéről. Sokatmondó a közvetlenül a háború után felvett több ezer DEGOB jegyzőkönyv, amelyekben Kasztner neve csak két alkalommal, pozitív konnotációban szerepel. Teljes meggyőződéssel állítható, hogyha Kasztner 1944 tavaszán azzal az információval hívta volna fel a nagyváradi, pécsi vagy miskolci Zsidó Tanácsot, hogy a közösségüket deportálják, majd szinte kivétel nélkül lemészárolják, az illető vezetők elmeogyintézetet javasoltak volna az ismeretlen informátornak. Annál is inkább gondolhatjuk ezt, mivel a magyar zsidók számára felfoghatatlan információnak számított a magyar zsidók tömeges leggyilkolásának lehetősége.

Itt elérkeztünk Landau másik problémás megállapításának sarokkövéhez: a holokauszt-ról szóló információ mibenléte és annak internalizálása. Szerinte a szlovákiai és a magyarországi zsidó vezetők vagy szándékosan, vagy hanyagságból mulasztották el a tömegek felvilágosítását az európai holokauszt eseményeiről, pedig 1944 május-júniusában már számukra is ismertek voltak a Vrba-Wetzler jelentés részletei. Temérdek kutatás foglalkozott már mindkét ország esetében azzal, hogy az ott élő zsidó lakosság milyen ismeretekkel rendelkezett a zsidók ellen addig lezajlott tömegmészárlásokról. Ezekből kiderül, hogy a rádióadások, a menekültek, a katonák és még a sajtó révén is igen átfogó ismereteket lehetett szerezni a zsidók ellen elkövetett szörnyűségekről.³ A szer-

¹ Bogdanor 2016; Brand 2020.

² Prof. Ruth Landau oldala a Tel-Aviv-i Egyetem The Paul Baerwald School of Social Work and Social Welfare tanzékén. <https://en.sw.huji.ac.il/people/ruth-landau> (utolsó letöltés: 2023. szeptember 19.)

³ Karsai 2014b: 1365–1374; Veszprémy 2023: 15–40.

ző megemlíti néhány ilyen állítást (Yehuda Bauer és Gila Fatran megállapításait), de ragaszkodik ahhoz, hogy mivel ezek az információk nem a „vezetőktől” származtak, így nem bizonyulhattak valódinak, ezáltal az átlagzsidók nem is adtak hitelt nekik. Példának okáért említi az Elie Wiesel Éjszaka című regényében elmondott történetet, miszerint az egyik templomszolga elmesélte a Kamenyec-Podolskij-i deportálások történetét, és a németek bevonulása után figyelmeztette a közösséget a közelgő veszélyre. Landau szerint nem volt elvárható a közösségtől, hogy egy ilyen alacsony státusszal rendelkező, a közösség által nem tisztelt személynek higgyen. Azonban azt már elmulasztja hozzátenni, hogy miként viselkedtek a közösségben tényleges autoritással bíró haszid elöljárók, akiknek véleménye és iránymutatása hallgatásra talált. Joel Teitelbaum például, a lengyel haszidizmuson keresztül, 1942-től pontos értesüléseket kapott a lengyel zsidóság megsemmisítéséről, de ezt a gyülekezetével nem közölte. Ellenkezőleg, követőit óva intette attól, hogy Palesztinába vagy más országba kivándoroljanak, vagy a cionistákkal bárminemű együttműködésben részt vállaljanak. Mindeközben ő többször sikertelenül próbálta elhagyni az országot. Ismeretes, hogy végül a Kasztner-vonaton menekült meg. A háború után a holokausztot Isten büntetésével magyarázta, amit elsősorban a cionizmus támogatásáért küldött a zsidóságra.⁴

A szerzőnek szintén felróható, hogy nem citálta azokat az eseteket, amikor a zsidó vezetőknek nevezhető egyének a szigorú cenzúra kijátszásával továbbították a zsidó közönség számára az általuk ismert információkat. Így tett például Grünwald Fülöp, aki az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat évkönyvében következetesen ismertette az Európa szerte a zsidóság ellen elkövetett atrocitások és jogfosztások sorát. Az 1942-es kiadásban - többek között - a következő árulkodó mondat is nyomdába került: „A földön élő zsidóság nagyobbik fele, több mint nyolcmillió, szenvedő alanya lett zsidóellenes rendszabályoknak. Magáról Németország zsidóságáról ugyan azt jelentik, hogy már maradéktalanul végeztek vele [...]”.⁵ Az 1943-as évkönyvbe szánt kéziratában Grünwald szintén háborzongató pontossággal írta le a 150 ezer román zsidó Transznisztriába való deportálását, Adam Czeriakówn öngyilkosságát, és a hárommillió lengyel zsidó elpusztítását. Azonban a cenzúra szűrőjén az írás már nem jutott át, így az évkönyvben nem jelenhetett meg.⁶ Mindazonáltal a fennmaradt kézirat bizonyíték arra, hogy a viszonylag gazdag forrásból informálódó zsidó vezetők az információkat lehetőség szerint továbbadták, ameddig az információs tér áthatolhatatlan részre nem szűkült számukra. Grünwald nem tudta átadni az olvasóknak a népi társaságokról szerzett ismereteit. Marton Ernő annál inkább. Az 1943-ban megjelent kionista propagandafüzete úgy tűnik átcsúszott a cenzúra rostáján, mivel nyíltan írt benne a „Lengyelországban elpusztult milliós zsidó emberanyagáról”.⁷ Az ilyen esetek természetesen nem fértek bele a szerző elfogult narratívájába.

A közvetlenül a háború után keletkezett tanúvallomásokból az tükröződik, hogy a zsidóság pusztítása „közismert volt”. Némely túlélő egyenesen azt állította, hogy mindenki tudott róluk.⁸ Laczó Ferenc tanúságtételeket elemző tanulmányából viszont az is kiderül,

hogy sokaknak még a haláltáborok barakkjaiban is nehezebbre esett elhinni a gázkamrák valóságát.⁹ Az itt citált két szerző írásait Landau is megemlíti, de csak azokat a részeket veszi át, amelyek saját narratíváját alátámasztják. Így összeségében egyetérthetünk Karsai László, Vági Zoltán, Kádár Gábor és a magyarországi történészek döntő többségének azon állításával, hogy nem az információ hiánya, hanem annak befogadása (internalizációja) okozta a problémát.¹⁰

A szerző a különböző forrásokból származó információk meglétét általában azzal az érveléssel utasítja el, hogy azok nem a vezetőktől érkeztek, és nem tartalmazták a halálgyárakról, a Vrba-Wetzler jelentésben megismert részleteit. Ha ebben a jelentésben rejlő információ a tömegekhez eljutott volna, akkor többen a szökést, és az ellenállást választják. Azonban egyetlen egyszer sem teszi fel a kérdést, hogy 1944 májusában (ekkor került a jelentés Magyarországra) mégis milyen módon lehetett volna 800 ezer embert felvilágosítani a jelentés tartalmáról? Landau talán a teljes kontrol és cenzúra alatt működő Magyar Zsidók Lapját gondolta megfelelő felületnek, vagy Kasztnernek és a Központi Zsidó Tanács tagjainak kellett volna sebtében összehívott gyűléseken elmondani? A kérdés költői, egyik sem volt kivitelezhető. Mindeközben a zsidókat szigorú korlátozó rendelkezések (rádió, valamint telefon birtoklásának tiltása, utazási és lakhelyelhagyási korlátozások stb.) sújtották, a „rémhírek” terjesztéséért járó büntetéssel (internálás vagy börtön) pedig mindenki tisztában volt.

A jól informált szerző sajnos annak az esetnek a következményeit sem említi meg, amelyben a Központi Zsidó Tanácshoz tartozó személyek egy renitens csoportja megpróbálkozott egy ilyen felvilágosító kampány kivitelezésével. Röpiratok formájában akarták tájékoztatni a zsidó és keresztény társadalmat a deportálásokról valódi céljáról. A hatóságok néhány napon belül lefűlelték a kezdeményezőket, akik csak a belpolitikában beállt változásoknak köszönhetően szabadultak ki a börtönből. A kinyomtatott illegális röpiratot egyáltalán nem tudták terjeszteni (egy forrás szerint kétezret mégis sikerült szétszórnia).¹¹

Amennyiben pedig az információ el is jutott volna több emberhez, és hitelt is adtak volna azoknak (ami elég valószínűtlen), akkor is kérdéses, hogy az emberek milyen módon tudták volna elkerülni sorsukat. Főleg, hogy ebben az időszakban a vidéki településeken már javában folyt, vagy már befejeződött a gettósítás. A szerző meggyőződéssel állítja, hogy biztos információ tudatában számtalan lehetőség állt volna rendelkezésre, többek között menekülés, elrejtőzés vagy határokon való illegális átlépés. Igaz, sikeres szökésre vagy elrejtőzésre példát csak kettőt tud felhozni (a Zsidó Tanács tagjait leszámítva), míg a megannyi kudarcba fulladt próbálkozás közül egyetlen egyet sem említi. Pedig számtalan ilyen esetről van tudomásunk. Csak néhány példával élve: Nyíregyházán a gettóba hurcolás során a tömegben pánik tört ki, néhányan ki akartak törni a csendőrkordon mögül, amikor is figyelmeztető lövések dördültek.¹² Miskolcon 131 izraelitát internáltak a

4 Keren-Kratz 2014: 110–112.

5 Grünwald 1942: 333.

6 Schweitzer 2020: 201–210.

7 Marton 1943: 117.

8 Laczó 2016: 58.

9 Laczó 2016: 77–78.

10 Karsai 2014b: 1365–1374; Kádár-Vági-Csösz 2013: 247–248.

11 Benoschofsky-Karsai 2017: 51.

12 Karsai-Molnár 2004; Kovács 2004: 37.

rendeletek megszegése és szökés miatt,¹³ Pécsen egy szökés ügyében indítottak eljárást,¹⁴ Munkácson a gyűjtőtáborba kísérték tömegéből lemaradt embereket lelőtték,¹⁵ Kassán és Szolnokon szökés közben lőttek le embereket.¹⁶

A szerző a magyar-román határon való szökésnek tulajdonít nagy jelentőséget, de azért azt sem tagadja, hogy a román hatóságok az illegális határátlépésért halálbüntetést helyeztek kilátásba. Azonban szerinte Kasztner pontosan tudta, hogy ezt a büntetést nem alkalmazzák, és arra utasította a kolozsvári zsidó tanácsot, hogy az embereket lebeszélje erről az útirányról. A valóságban Kasztner és a Mentőbizottság támogatta a halucok Románia irányába szervezett szökéseit, Kasztnernek pedig nem lehetett fogalma, hogy a törvényt nem alkalmazzák (a törvényt Kasztner kolozsvári útja után hozták), főleg mert május végéig a román határőrök egyáltalán nem bizonyultak engedékenyeknek az illegális határátlépőkkel. Landau természetesen nem említi azt a számos forrásban szereplő tényt sem, hogy több száz embert fogtak el a román-magyar határon március és június között, akik magyarországi internálótáborokban, kémelhárítás börtöneiben vagy deportáló vonatokon végezték.¹⁷ Landau az illegális határátlépés mellett a menekülés alternatív lehetőségeként megemlíti Freudiger Fülöp, az ortodox zsidó közösség egyik vezetőjének és a Központi Zsidó Tanács tagjának, legális úton - palesztinai beutazási engedéllyel, Románián keresztül - történt kimenekülését. A javaslat szépséghibája, hogy Freudigernek Dieter Wisliceny SS százados hathatós közreműködésével sikerült elhagynia az országot. Ezek szerint a témát több éven át vizsgáló kutató számára is tudatosítani kell, hogy a magyar zsidók döntő többségének nem volt lehetősége egy SS tiszttel kapcsolatba lépni és jelentős anyagi ráfordítással annak jóindulatát megvásárolni.

116 A tárgyi tévedéseket talán csak az állandóan visszaköszönő ellentmondások halmaza múlja felül. Ezt látjuk amikor a szlovák zsidó vezetők, a Zsidó Központ egyes tagjai, de még inkább a Munkacsoport (Working Group) vezetőinek zsidóságot segítő számtalan törekvését a szerző minduntalan igyekszik bagatellizálni és őszinte szándékukat megkérdőjelezni, illetve az ortodox zsidó vezetők sikerével szembe állítani (például: nem sikerült sok ember kivándorlását elősegíteni – mindeközben az ortodoxoknak igen; munkatáborokat hoztak létre – mindeközben az ortodoxok ellenezték ezt a tervet, mert tudták, hogy megkönnyíti a zsidók majdani deportálását stb.). Szintén súlyos ellentmondásba kerül a szakirodalom állításával, miszerint a szlovákiai zsidók deportálását az állami szervek végezték,¹⁸ mivel a szerző ennek ellenkezőjéről próbálja meggyőzni az olvasót. Vagyis azt sulykolja, hogy az állami szervek a Zsidó Központ listáit használták (nem azt használták) és a vezetőknek a deportálás elleni tiltakozása csak a privilegizált zsidókat segítette (69–70).

Sehol nem annyira szembetűnő az ellentmondás, mint a magyarországi halucok felvilágosító és menekítő kampánya kapcsán. Miután forrásokra és Asher Cohen munkájára hivatkozva kénytelen elismerni, hogy a halucok a Mentőbizottsággal, így Kasztnerrel is szoros együttműködésben tevékenykedtek, amibe beletartozott a szöktetés, az informálás

13 Csíki, 2001: 341.

14 Hábel, 2014: 45.

15 A beszámoló 30 és 50 közötti áldozatot említenek. Lásd Brahm 2007: 274.

16 Csíki, 2003: 393.; Kaposvári 1975: 27.

17 Tibori 2001: 80–84.

18 Nižňanský 2014: 64.

és a mentési munkálatok (163). Ezzel szemben néhány oldallal később kijelenti, hogy Kasztner azon állítása, hogy a halucok segítségével figyelmeztetni próbálták a gettókba zárt embereket, nem felel meg a valóságnak (199). Gondolatébresztő lehetett volna a szerző számára, hogy a végső megoldásról a szlovákiai és a lengyel bajtársaiktól nagyon jól informált halucok többsége a vidéki otthonaikban és a gettóknak a menekítést végző bajtársak megérkezésekor nem voltak hajlandók hátra hagyni a családjukat. (Ez a kötetben szerepel is a 160. oldalon). Mindeközben Landau meg van arról győződve, hogy az átlagos zsidó polgár egy ismeretlen cionista újságírónak, vagy a budapesti neológ zsidó vezetők egyikének azon nyomban elhitte volna a halálgyárakról szóló híreket, családját, barátait, beteg hozzátartozóit hátrahagyva, vállalva a számtalan kockázatot, azon nyomban szökésre, menekülésre vagy ellenállásra szánta volna el magát (190–191).

A rengeteg ellentmondás forrása egyfelől abból fakad, hogy a szerző saját elfogult véleményét próbálja artikulálni a tényekkel szemben. Másfelől, a szerző megpróbál egy szakmai színvonalat is fenntartani, ezért a kötetben nem saját egydimenziós narratíváját közvetíti, hanem érveit a szakirodalom és a jól összeválogatott források halmazába csomagolva tálalja. Azonban a történészek neki nem tetsző véleményét minden esetben saját ellenérveivel, „logikai következtetésekkel” vagy más szakirodalmi hivatkozásokkal cáfolja. Jellemző módszere, hogy - néhány kivételtől eltekintve - a szakirodalomból csak a saját érvelését alátámasztó részeket citálja. Így például Szita Szabolcsnak a Mentőbizottságról írt könyvéből tudhatjuk meg, hogy a Gestapo és az SS lefoglalta Kasztner a tárgyalásokkal, így véve elejét bármilyen ellenállás megszervezésének. Azonban egyetlen egyszer sem tesz említést a Szita könyvének legfontosabb állításáról, miszerint Kasztner és társai bátor embermentők voltak, akik kénytelen-kelletlen részt vettek a nagy embervásárban, mivel 117 ezt látták a zsidómentés egyetlen lehetőségének.¹⁹

A kötetben a valódi elkövetők csak egy-két bekezdésben jelennek meg. Eichmann például egy kiváló tárgyaló, illetve szavahihető mellékszereplőként ismerhetjük meg. Szinte már az az érzése az olvasónak, hogy a szlovákiai és a magyarországi zsidóság ezreinek halálért a zsidó vezetők a legfőbb felelősök, a nácik csak a lehetőséget adták meg számukra sorstársaik legyilkolásához. A holokauszt során közel 6 millió, fajilag zsidónak minősített embert gyilkoltak le, így ésszerűtlen az a feltételezés, hogy míg 90%-át a náciknak és csatlósáiknak szinte minden probléma nélkül sikerült elpusztítaniuk, addig 10%-ának gettósítása és deportálása Fleishman Gizi vagy Kasztner Rezső nélkül nem tudott volna megvalósulni.

Mindeközben a kötetben megjelennek valódi hősnek kikiáltott zsidó személyek, így mindkét országban az ortodox zsidó vezetők, Magyarország esetében pedig kiváltképp Krausz Miklós, a Palesztinai Hivatal vezetője, és Komoly Ottó, a Magyarországi Cionista Szervezet és a Mentőbizottság elnöke. A források, főként Komoly Ottó naplójának barbári meggyalázása, ahogyan a szerző Komolyt Kasztner valamiféle bábjaként állítja be, aki Kasztnerrel és a Mentőbizottságtól teljesen különállóan végezte a mentéseket, elsősorban zsidó gyerekek mentését. Mindeközben a naplóból pontosan kiderül, hogy ők 1943-tól együtt dolgoztak, hetente több alkalommal tanácskoztak, s ott megbeszélték a követendő stratégiákat és leosztották a feladatokat.

19 Szita 2005: 167–169.

Krausz Miklós Ayala Nedivi könyve alapján kerül kitüntetett pozícióba. Mind a forrás-munka, mind Landau könyve Krausz valós érdemeit erős túlzással kezeli, de közben nem reflektálnak Krausz problémás munka- és vezetési stílusára, amiért a cionista vezetés végig ösztűz alatt tartotta.²⁰ Továbbá mindkét szerző elmulasztja azt a fontos ténytet is megemlíteni, miszerint Krausz Kasztnerhez hasonló kivándorlást akart szervezni, amelynek folyamán ő is választásra kényszerült a kivándorlási listájának összeállításakor. A 2000 ember kivándorlását a magyar és a német hatóságok tudtával és beleegyezésével szervezték, majd szeptemberben a csoport emigrálását a deportáció folytatásához kötötték. Végül a háborús helyzet miatt a kivándorlás elmaradt. Ebből a helyzetből indult ki tehát a menlevelekkel kapcsolatos jól ismert mentési akció, és ennek keretében került sor Krausz és a halucok konfliktusokkal tűzdelt együttműködésére.²¹

A kötet szerzőjénél az már valódi tudathasadásos állapotra utal, amikor egyes zsidó vezetőket, jellemzően a vallásos közösség tagjait, ugyanazért a cselekedetért felment, amiért más - baloldali cionistákat vagy neológ zsidó - vezetőket súlyosan elítél. A belzi reb-bét, Aharon Rokeachot igen jelentős anyagi- és eszközráfordítással sikerült kimenekíteni a bochniai gettóból. Landau, egy visszaemlékezésre hivatkozva, azzal érvelve menti fel a rabbit, amiért elhagyta a közösségét, hogy a rebbe távozása másoknak is bátorságot adott a szökésre. A történetből csak az az apróság maradt ki, hogy a széles kapcsolatokkal és anyagi háttérrel nem rendelkező „nyáj” tagjaninak esélye sem volt a sikeres szökésre. Szinte mindenkit a közeli erődben vagy valamilyen haláltáborban végeztek ki.²²

Bár a holokauszt időszakában zajló információáramlás egy jogos kutatási irány lehet, azonban a kutatás kivitelezését a történelemtudomány módszertanát és annak szabályait betartva, nem egy szélsőséges előítélet alapján összekompilált érvelő szöveg formájában kell elvégezni. Landaunak tudóshoz egyáltalán nem illő módon, bosszúvágytól vezérelve, sikerült ezt az összetett témát néhány vezetőnek titulált személy hibáztatására lecsupaszítani. Egyszersmind újra megszólaltatni azokat a hangokat, amelyek az 1950-es évek izraeli közéletében a túlélőket, a kápokat, a zsidó tanácsokat vagy Kasztner Rezsőt vádolták a holokausztért. A kötetben előbukkanó ellentmondások, de legfőképpen az elhallgatott források, illetve a negligált történészi megállapítások alapján nyugodtan feltételezhetjük, hogy a szerző nagyapja akkor sem hagyta volna el a családját, ha maga Kasztner vagy valamelyik Landau általa kijelölt zsidó „vezető” pontos információkat szolgáltatott volna neki Auschwitzról.

A magyar holokausztot több tízezernyi korabeli forrás felhasználásával tanulmányozó kutatók mind arra a megállapításra jutottak, hogy ha valami csoda folytán lehetőség is lett volna az emberek tömeges felvilágosítására (nem volt) és el is hitték volna a gázkamrák létét (nem hitték), akkor sem tudták volna sorsukat elkerülni. „[...] mit tehettek volna? Fegyvertelenül, a lakosság zömének jóindulatában alapos okkal nem reménykedve, szemben az egész magyar hivatali, csendőri és rendőri apparátussal? Akkor amikor a 18 éven felüli zsidó férfiak többsége munkaszolgálatos.”²³ – teszi fel a kérdést Karsai

László, amire sajnós Landau nem tudott meggyőző válaszokat szolgáltatni. Ehelyett az igazi felelősök elkendőzésével, az izraeli holokauszt emlékezetpolitika egy régen elfelejtett módszerét felélesztve, az áldozatok hibáztatását teszi meg könyve alapgon-dolatának.

20 Yad Vashem Archive. P.31. 39/217–218; Braham 1997: 1067–1068.

21 Cohen 1986: 150.

22 The ghetto in Bochnia. *Virtual Shtetl* (https://sztetl.org.pl/en/towns/b/462-bochnia/116-sites-of-martyrdom/44810-ghetto-bochnia#footnote6_dd7s9oo) (utolsó letöltés: 2023. szeptember 20)

23 Karsai 2001: 265.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Benoschofsky Ilona – Karsai Elek 2017: Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez 2: 1944. május 15. – 1944. június 30. A budapesti zsidóság összeköltöztetése. Budapest (az első kiadás 1960-ban jelent meg).

Bogdanor, Paul 2016: Kasztner's Crime. New Brunswick.

Braham, Randolph 1997: A népirtás politikája: a holocaust Magyarországon. I–II. kötet. Budapest.

Braham, Randolph (szerk.) 2007. A magyarországi holokaust földrajzi enciklopédiája I–III. Budapest.

Brand, Daniel 2020: Trapped by Evil and Deceit: The Story of Hansi and Joel Brand. Boston.

Cohen, Asher 1986: The Halutz Resistance in Hungary, 1942-1944. New York.

Csíki Tamás 2003: A kassai zsidóság a Holocaust idején. In: Veres László – Viga Gyula (szerk.): A Herman Ottó Múzeum évkönyve, 42. Miskolc, 387–398.

Grünwald Fülöp 1942: Az elmúlt és története. In: Szemere Samu (szerk.): Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve. Budapest.

Hábel János 2014: Pécsi levelek 1944-ből. Dokumentumok a „zsidókérdés” pécsi megoldásáról. Pécs.

Horváth Rita 2016: A tanúvallomástétel pszichológiai és társadalmi mechanizmusai a háború után. Regio, (24.) 2. 49–62.

Kaposvári Gyula 1975: Nehéz napok. Részletek egy 15 éves fiú 1944-es szolnoki naplójából. Jászkunság, 1–2. 21–28.

Karsai László 2001: Holocaust. Budapest.

Karsai László 2014a: A végső döntésképtelenség. Századok, (148.) 1. 183–200.

Karsai László 2014b: A holokausztról szóló információk a magyar sajtóban 1941–1944. Századok, (148.) 6. 1365–1374.

Karsai László – Molnár Judit 2004: Kasztner Rezső – hős vagy áruló? Élet és Irodalom 2004/20.

Kovács László 2004: Tanú vagyok. Életrajzi töredékek. Nyíregyháza.

Laczó Ferenc 2014: Tanúságtételek a példátlanról: magyar zsidók beszámolóai a holokaust alapvető jellemzőiről 1945–1946-ból. Századvég, (19.) 74. 57–82.

Margittai Linda (szerk.): „Ellenállni a gonosznak”. Tanulmányok a 70 éves Karsai László tiszteletére. Szeged, 201–212.

Marton Ernő 1943: Palesztina és a nagyvilág. Kolozsvár.

Schweitzer Gábor 2022: „Az elmúlt év története – 5703”. Grünwald Fülöp publikálatlan

kézirata

az 1942/1943-as esztendő zsidó vonatkozású világeseményeiről az IMIT Évkönyv számára. In:

Szita Szabolcs 2005: Aki egy embert megment a világot menti meg. Budapest.

Gábor Kádár – László Csősz – Zoltán Vági 2013: The Holocaust in Hungary. Evolution of a Genocide. Lanham – Washington.

Nižňanský, Eduard 2014: On Relations between the Slovak Majority and Jewish Minority During World War II. Yad Vashem Studies (42.) 2. 47–90.

Tibori Szabó Zoltán 2001: Élet és halál mezsgyéjén. Zsidók menekülése és mentése a magyar–román határon 1940–1944 között. Kolozsvár.

Veszprémy László Bernát 2023: Tanácstalanság – A zsidó vezetés Magyarországon és a Holokaust, 1944-1945. Budapest.

Olosz Levente